

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

מצה עשירה

(ל"ו א') **תנו רבנן:** (1) יכול יוצא אדם ידי חובתו במעשר שני בירושלים? תלמוד לומר "לֶחֶם עֲנִי", מי שנאכל באנינות. יצא זה שאינו נאכל באנינות אלא בשמחה. דברי רבי יוסי הגלילי. (2) רבי עקיבא אומר: מצות מצות, ריבה. אם כן מה תלמוד לומר "לֶחֶם עֲנִי"? פרט לעיסה שנילושה ביין ושמן ודבש (ואין דרך עוני ללוש בהם, אלא מצה עשירה היא, ואין יוצאים בה ידי חובתו).

(ומקשה) וסבר רבי עקיבא עיסה שנילושה ביין ושמן ודבש לא? **והתניא:** אין לשין בפסח (את העיסה של מצות) ביין ושמן ודבש (מפני שקרובה וממהרת להחמיץ, ואין אדם יכול לשומרה). ואם לש - רבן גמליאל אומר: תישרף מיד (ודווקא במועד. אבל ביו"ט היא הבערה שלא לצורך). וחכמים אומרים: תיאכל⁴ (שסוברים אפשר לשומרה שלא תחמיץ). ואמר רבי עקיבא: שבת (שביתתי) הייתה אצל רבי אליעזר ורבי יהושע (בפסח), ולשתי להם עיסה ביין ושמן ודבש, ולא אמרו לי דבר (הרי שמותר לכתחילה)!

(המשך הברייתא:) ואע"פ שאין לשין, מקטפין בו (טחים פניה לאחר עריכתה). וחכמים אומרים: (אין הבדל בין לשה לקיטוף) את שלשין בו, מקטפין בו. ואת שאין לשין בו, אין מקטפין בו (שמא יחמיץ). ושווין (כל התנאים) שאין לשין את העיסה בפושרין (שממהרים להחמיץ).

(ומתרץ) לא קשיא, הא ביו"ט ראשון (לילה ראשון, שהמצה חובה, בעינן לחם עוני), הא ביו"ט שני (שאר לילות שהחובה רק לא לאכול חמץ), כדאמר להו רבי יהושע לבניה: יומא קמא לא תלושו לי בחלבא; מכאן ואילך לוושו לי בחלבא.

שיטות הראשונים

באלו משקין נקראת מצה עשירה: כתב הרמב"ם, "מִצָּה שֶׁלְשָׁה בְּמֵי פְרוֹת - יוֹצֵא בָּהּ יְדֵי חוֹבְתוֹ בְּפֶסַח;² אֲבָל אֵין לְשִׁין אוֹתָהּ בְּיֵין אוֹ שֶׁמֶן אוֹ דָּבֶשׁ אוֹ חֶלֶב, מִשּׁוּם "לֶחֶם עֲנִי"..."³. ודעת רמב"ן **וריא"ז** שגם בשאר מיני פירות, נקראת מצה עשירה, ולא יוצא בה.⁴

¹ רש"י גירסת הרי"ף ועוד ראשונים בברייתא היא "תיאפה מיד". והיינו שאם לש עיסה כזו יאפה אותה מיד כדי שלא תחמיץ, לפי שהיא ממהרת להחמיץ. והיינו שגם חכמים מודים שאין לשים לכתחילה במי פירות, שממהרים הם להחמיץ, אלא שבדיעבד ששמר את העיסה ואפאה מיד סוברים הם שמותרת היא באכילה (וכן כתבו המאירי ועוד ראשונים).

² וצ"ב ממה שכתב הרמב"ם בפרק שלפניו (הל' חמץ ומצה ה, כ) "מִתֵּר לְתַת הַתְּבַלִּין וְהַשְּׂמִיּוֹן וְהַקָּצָח וְכִיּוֹצֵא בָּהֶן לְתוֹךְ הַבָּצֶק, וְכֵן מִתֵּר לְלוֹשׁ הָעֶסָה בְּמֵים וְשֶׁמֶן אוֹ דָּבֶשׁ וְחֶלֶב, אוֹ לְקַטֵּף בָּהֶן. וּבֵיּוֹם הָרִאשׁוֹן אֲסוּר לְלוֹשׁ וּלְקַטֵּף אֶלָּא בְּמֵים בְּלֶבֶד, לא משום חמץ אלא כְּדֵי שִׁיְהִיָּה "לֶחֶם עֲנִי" (דברים טז, ג); וּבְרִאשׁוֹן בְּלֶבֶד הוּא שְׂצָרִיק לְהִיּוֹת זְכָרוֹן "לֶחֶם עֲנִי".

³ וכתב המגיד משנה, ואמנם ראיתי מי שכתב שאינו יוצא במצה הנילושה במי פירות בלבד, אלא עם תערובת מים. לפי שאנו צריכין שימור מחמץ, וכל שאינו מחמיץ אין יוצאין בו ידי מצה, וכבר נתבאר שמי פירות לבד אין מחמיצין. ודבר נכון הוא.

⁴ והשו"ע (או"ח תסב, א) לגבי מי פירות בלי מים כתב שנחשב מצה עשירה (אף שאין מחמיצין). ולגבי מי פירות עם מים, כתב (תסב, ב) שממהרים להחמיץ וכו', ואם לש יאפה מיד. ולא סיים שנחשב מצה עשירה. אמנם המשנ"ב (ס"ק ח) כתב, דהסכמת האחרונים **דכל שיש בו מי פירות אפילו מועט, כל שנרגש בו טעם המי פירות, מקרי מצה עשירה** ואין יוצאין בה ידי חובה. ולא עוד, אלא אפילו אם לשה במים ואח"כ קיטפה מלמעלה במי פירות ואפאה, ג"כ אין יוצא בה ידי חובת מצה, דתו לא הוי לחם עוני. מקורות: רמב"ם (הל' ל

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

לישה וקיטוף של עיסה במשקין חוץ מלילה ראשון: לדעה ראשונה, אסור ללוש. ואם לש, לרבן גמליאל תישרף, לחכמים תיאכל. וכן נחלקו תנאים לגבי קיטוף, לת"ק אף שאסור לוש, מותר לקטף, ולחכמים אסור גם לקטף. ודעת רבי עקיבא שמותר גם ללוש.

לפי רש"י, כל הברייתא מיירי בעיסה שנילושה ללא מים. ודעת הר"ף ושאר ראשונים דמיירי שנילושה עם מים. ולענין הלכה, פסקו רי"ף ורמב"ם לקולא, כרבי עקיבא, שמותר ללוש⁵. ודעת הגאונים והרא"ש, שהלכה כחכמים⁶, שאסור ללוש. וכן פסק השו"ע⁷.

ובדיעבד אם לש, בפלוגתא דרבן גמליאל וחכמים, דעת בה"ג, שתישרף מיד, כרבן גמליאל. ודעת רי"ף גיאת ורא"ש, שהלכה כחכמים דאמרי תיאפה מיד. וכן פסק השו"ע⁸.

ולענין קיטוף, פלוגתא בברייתא, ופסקו רבינו חננאל והרשב"א כחכמים, שאסור לקטף בשמן כלל. ודעת רב שרירא גאון שמותר לקטף. והרמ"א⁹ כתב שהמנהג לאסור.

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות פסח, סימן תסב)

- א. מי פרות בלא מים אין מחמיצין כלל. ומתיר לאכל בפסח מצה שנילושה במי פרות אפלו שהתה כל היום, אבל אין יוצא בה ידי חובתו מפני שהיא מצה עשירה וקרא כתיב לחם עני (דברים טז, ג).
- ב. מי פרות עם מים ממחרים להחמיץ יותר משאר עסה הילכך אין ללוש בהם; ואם לש בהם, יאפה מיד.
- ד. ... הגה: ובמדינות אלו אין נוהגין ללוש במי פרות, ואפלו לקטף המצות אין נוהגין רק לאחר אפינתן בעודן חמין, ואין לשנות אם לא בשעת הדחק לצרכי חולה או זקן הצריך לזה.

חמץ ומצה (וה). רמב"ן (מלחמת, י ב ברי"ף, סוד"ה אמר הכותב השיב). ריא"ז (הלכה ד, סע"ח).

⁵ כיון דחזינן דרבי יהושע בן לוי דהוה בתרא עבד עובדא כרבי עקיבא, שמע מינה דהלכתא כוותיה.

⁶ ועובדא דרבי יהושע בן לוי איירי בלא מים. ולגבי דיוק הרי"ף מהברייתא (דדומיא דשרו רבנן בקיטוף דהיינו ע"י מים, קאסרו בלישה, ור"ע התיר בזה), דחה הרא"ש דאפשר דבלישה אסור אפילו אין בו מים, דסבירא להו דמי פירות מחמיצין אף בלא מים, וקיטוף שרי אף על ידי מים, משום דקיטוף דבר מועט הוא ואין מחמיץ. ורבי עקיבא דשרי, לא שרי אלא מי פירות לחודיהו בלא מים.

⁷ או"ח תסבב. וכתב ביה"ל (ד"ה אין ללוש), **ובנפלו מי פירות על חטים או קמח ונתייבשו**, אם מותר לאפות מהן מצות אח"כ, נחלקו האחרונים: יש אוסרים, דבשעה שיובא עליהם מים תתעורר בהם כח מי פירות ותמהר להחמיץ. ויש מקילים, כיון שכבר כלה הלחלוחית ונתבטלו לא יתעורר שוב. ונראה דבשעת הדחק יש לסמוך להקל וללוש, מאחר שעיקר דין המחבר אינו לכו"ע, דלהרי"ף והרמב"ם אינם מחמיצים יותר משאר עיסה שנילושה רק במים, והסכים המגיד ורבינו מנוח לדעתם, אם כן עכ"פ בנתייבשו יש להקל. וכשהיה רק שיעור משהו של מי פירות והתייבשו, וכן אם היה שיעור משהו של מים והתייבשו, כתב שעה"צ (תסב ס"ק לט; תסו, ס"ק כב) דלכל הדעות יש להקל.

⁸ או"ח תסבב. וכתב המשנ"ב (ס"ק ח) שאם עבר ושהה קודם האפיה, יש לאסור באכילה אף שלא שהה שיעור מיל. ובאליה רבה מצדד להתייר בהפסד מרובה אף באכילה, כל שלא שהה שיעור מיל ולא מינכר בה סימני חימוץ. ונראה דאם היה דבר זה בשוגג, בודאי יש לסמוך להקל בשעת הדחק.

⁹ או"ח תסבב. והשו"ע (או"ח תסבב) אסר הלישה, והשמיט דין הקיטוף. וכתב בביה"ל (ד"ה בהם) שיש בזה מחלוקת ראשונים, ומנהגו להחמיר בזה, כמו שכתב הרמב"א. מקורות: רש"י (ד"ה אין לשין). רי"ף (י א בדפיו; ושם הו"ד רבותיו). מהר"ם חלאווה (ד"ה ת"ר). רבינו חננאל (בפירוש, ל"ו א). רבינו תם (הו"ד בתוד"ה ומי פירות, ל"ה ב). רי"ף גיאת (הל' פסחים; הו"ד ברא"ש). בה"ג (הו"ד ברא"ש). רא"ש (סי' יג). רמב"ם (הל' חמץ ומצה ה, ו; וה). רשב"א (שו"ת ח"א ס"ל תנד). רב שרירא גאון (הו"ד ברי"ף גיאת).